

עם המדריך באיזורו – ביקור בכפר-ידידיה

פתח-דבר

מתקבל איפוא הרושם שגם בכפר-ידידיה, כבשאר המושבים, תהליך "הסאלאקציה" בין בוקרים הוא בעיצומו, ואין לנבא מראש כמה מבין 28 הבוקרים של היום יתמידו בענף כעבור מיספר שנים. אמנם ישנם מתיישבים ששואפים להגדיל את יחידת העדר ולהפוך את ענף הרפת ליסוד עיקרי בפרנסתם, אולם לעומתם ישנם כאלה שאינם רוצים להשליך את כל ייחבם על ענף אחד, מסתפקים ביחידת עדר קטנה יותר ונוטים לבסס את קיומם על "משק מעורב" – פרדס, לול ואף ירקות. היוצא מזה שהמשק החקלאי לענפיו השונים עדיין שרוי גם כן במצב של "חזית נזילה".

לחסידי ענף הרפת ישנה כיום האפשרות להגדיל את עדריהם על חשבון העדרים המתחרים, כי מיכסת שיווק החלב, שנקבעה באפרייל ש. ז. היא למושב כולו, כיחידת יישוב אחת, וממילא יוצא שמיכסת השיווק של נאמני הענף תלך ותגדל בעקב וויתורם של מתיישבים על קיום הענף במשקם. ואמנם, יש לציין שגודל העדר בכללותו והיקף ייצורו לא קטן בשנים האחרונות, על אף הצטמקות מספר העוסקים בענף זה. לפי המיפקד מיום 1.10.67 נימנו בעדר כפר ידידיה 296 פרות ו-111 עגלות מכל הגילים. מחזיקים גם בעגלים, ורוב המתיישבים אף מגדלים אותם עד הגיל של 13-14 חודש ומשורר קים אותם במשקל של 480 ק"ג בקירוב. אין קונים עגלים למרבק מהחוץ מחשש החדרת מחלות מידבקות.

מהביקורים במספר משקים התרשמנו מהמר-אה הטוב של הפרות ובני-הבקר ורק פה ושם נתקלה העין בבהמה מדולדלת. כהפתעה נעימה היה השיעור הגבוה, יחסית, של פרות זקנות, שהמליטו 7-6 פעמים, ורושם מיוחד עשתה באחד המשקים פרה בת 13½ ש' שעומדת לפני ההמ-לטה ה-11; היא גם מצטיינת בפוריות טובה ומתעברת בכל שנה מהזרעה ראשונה. תגובתה נעה סביב 6500 ק"ג חלב, ב-2 חליבות; אביה הוא "דנדי" המפורסם; על אף גילה הקשיש היא גם "שומרת" על הופעתה הנאה.

מושב זה נוסד ב-1935, לאחר גאולת שטחי עמק-חפר. בזמנו נקבע לאכלס בצפיפות את האיזור הזה ובהתאם לכך צומצמה עד מאוד יחידת השטח למשפחת המתיישב; כן גם פוצלה יחידת השטח לחלקות רבות. בה בשעה שלגבי יישובים קיבוציים הפיצול הזה לא היווה קושי מיוחד בעיבוד ובמימשק, הרי ביישובים המוש-כיים הפך הדבר מכשול רציני בעיבוד וניצול הקרקע בצורה תקינה.

עם יסוד המושב, יחידת הקרקע למתיישב היתה גם זעירה ביותר, ורק לאחר קום המדינה נמצאה האפשרות להגדילה עד ל-30 דונם, כולה אדמת-שלחין – מחולקת ל-3 חלקות: למטע, למספוא ולירקות ולמגרש של 2½ דונם (!).

מתכנני ההתיישבות מטעם הסוכנות ביססו את פרנסת המתיישבים על ענפי המטעים, ירקות, מספוא, רפת ולול, כפי שהיה מקובל אז לגבי רוב היישובים. בביקורנו הפעם בכפר הזה היינו מעוניינים לעמוד באופן מיוחד על כלכלת ענף הרפת בתנאים של היום בתקופת "ההתמ-חות" בענף אחד, כשיחידת העדר הנכספת היא בגבולות 15-20 חולבות. ננסה להלן לעמוד על עיקרי הדברים.

היקף הענף

מספר יחידות-משק בכפר 60, אולם כיום מקיימים את ענף הרפת רק 28 מתיישבים. גודל יחידת העדר נע בגבולות רחבים מאוד – מ-5 פרות (ואף פחות מזה) ועד ל-15 פרות ולמעלה מזה. חלוקת הפרות בין המשקים ב-1.10.67 היתה כדלקמן:

מספר פרות	מספר משקים
15 ויותר	6
10-14	9
5-9	11
פחות מ-5	2

התנובה

בשנת תשכ"ז היתה התנובה הממוצעת 5084 ק"ג חלב עם 3.55% שומן ב־2 חליבות. מובן שיש תנודה מסוימת בתנובה הממוצעת של יחידות העדר במשקים השונים, וישנם גם עדרים המתקרבים לממוצע של 6000 ק"ג.

בתשכ"ז פחתה התנובה של העדר ב־500 ק"ג לעומת תשכ"ו, והסיבה העיקרית לכך — הגיוס למלחמת "ששת הימים". ברוב המשקים, תנובות השיא היומיות כמעט שאינן חורגות מעבר ל־30 ק"ג, ואף התרשמו מהשיחות עם בעלי העדרים שרובם אינם להוטים אחר תנובות שיא יומיות כשמספר החליבות ביממה הוא שתיים בלבד; אחד הבוקרים אף התבטא בפירוש שחשובה בעיניו ההתמדה בהנבה ולא דווקא השיא היומי המרשים, שגורר אחריו לעתים דלקות עטין וממילא גם פחיתה בתנובה הכוללת של אותה פרה.

המיבנים

מובן מאליי שעם הרחבת יחידת העדר היה הכרח לשנות את מיבני השיכון מיסודם, ולא רק לשם הגדלת אפשרויות השיכון, אלא גם מטעמי הקלת העבודה והמימשק. עבודת הבנייה, לשם הרחבה, שיפור וכ"י היא במלוא הקצב. אין לציין שטיפוס מסויים ואחיד של מערך מבנים השתלט כבר בכפר הזה. על אף ההתייעצות במדריך (מ. יוספון) ומומחים מהמכון לחקר הבנייה הכפרית, הרי כל מתיישב יש לו טעמים משלו בתיכנון המיבנים החדשים. ישנם שסיגלו לעצמם את הטיפוס של הסככה עם ריצפת חריצים, כשבמשולב לריצפה ישנם גם תאי־ריב"צה אינדיווידואליים, וישנם המעדיפים משטח בל־תי מחולק למנוחה וריבצה, מרוצף ריצפת בטון ומרופד בעונת החורף והגשמים. עקרון אחד מקובל על כולם והוא — להיפטר ככל האפשר "מצרת" הריפוד וההתעסקות בזבל. משום כך רובם ככולם מציינים את העמדות שליד האיבוס בריצפות חריצים, כשתחתה נבנה מיכל לזבל נוזלי בעומק של 2 מטר. כן נוטים רובם להקמת מכוני חליבה מודרניים, אולם יש שדוחים בניה זו למועד מאוחר יותר ויעשו זאת "לכשיר".

חיב, כי אין רוצים להזדקק להלוואות ולשאת בנטל הריבית; ממשיכים איפוא לחלוב במכונה המיטלטלת. אין ספק שזהירות כזו מוצדקת, כי ההשקעה בכל התיקונים במיבנים ובציוד המודרני נעה פה ושם סביב 25 אלף ל"י.

כשנשאל אחד המתיישבים אם אומנם הכרח הוא לצייד את המבנים בריצפות חריצים ובמיכלים לזבל נוזלי שכרוכים בהשקעות כה כבדות, ואולי אפשר להסתפק בריצפה רגילה ולרכו את הזבל בערימה (בחצר) כבימים עברו, תשובתו היתה: "בחצר שלנו לא נשארה אפילו פינה קטנה כזרת לערימה כזו!" אכן, מגרש בן 2½ מתגלה "כמיטת סדום" ממש במשק החקלאי המשפחתי.

בעיות האספקה

זו היתה בעצם השאלה העיקרית שעניינה אותנו בביקורנו הפעם: כיצד נפתרה שאלת האספקה ליחידת העדר המוגדלת? בעבר, כשיחידת העדר מנתה 5 פרות, הרי האספקה מהמשק עצמו עשויה היתה להוות חלק נכבד בתפריט המזון וההכנסה מענף הרפת הצטרפה אז מהתמורה הישירה עבור החלב, בשר ובקר לרבייה שהוצאו השוקה, וכן מהעבודה בייצור המספוא המשקי. מצב כזה העניק גמישות מסוימת במיתחם הריווחיות של הענף, כשתלן שינויים במחירי תוצרת הענף ובמחירי המספוא הקנוי מהחוץ. נראה איפוא מהו המצב כיום באותם המשקים שהגדילו כבר את יחידת העדר עד ל־15 חולבות וכמספר הזה של בני־בקר (עגלות ועגלים), כשהעדר כולו מונה כ־30 ראש.

לא היתה לנו האפשרות לאסוף נתונים מפורטים ממשקים שונים ולכן נסתפק בהבאת חומר ממשק אחד בלבד. יש לציין מראש שבמשק, בו מדובר, נעשה מאמץ מאקסימאלי לספק מספוא מתוצרת המקום ולשם כך נזקקו לא רק לשטחי האדמה ששייכים לאותו משק בקביעות, אלא עיבדו גם 50 דונם אדמת בעל ארעית לייצור השחת. יובן איפוא, שהנתונים המובאים להלן אינם יכולים לשמש קנה־מידה אופייני וקובע לגבי משקים אחרים בכפר־ידידה, בעלי יחידת־עדר מהגודל הנ"ל.

במשק הנ"ל סופקו לרפת בתשכ"ז כ־19 אלף

שאלת השאלות היא איפוא: כיצד אפשר לספק מאקסימום של יחידות מזון מאותם 18 דונם ובמינימום של הוצאות במזומנים ובעבודה. כיום, כפי שמשתקף מתפריט המזון שפורט לעיל, נזקקים למינים וסוגים רבים של מספוא, וגם היבול הממוצע לדונם שלחין אינו עולה על 750 יחידות מזון.

בסיוורנו הפעם נלווה אלינו המדריך האיזורי למספוא, שלום נאמן, ולפי דעתו ישנה האפשרות לנצל את שטח השלחין הנ"ל (18 דונם) בצורה היעילה ביותר בהתאם לתכנית דלהון: כ־14 דונם ייווצרו שעורה או חיטה, בהשקאת עזר, ו־4 דונם יוקצו לסלק מספוא. יבול דגני החורף יוחמץ, ולפי הניסיון שנרכש עד עתה באיזור חדרה, יניב הדונם כ־3 טונות תחמיץ. מיכל התחמיץ, בנוי עץ, יעלה כ־1000 ל"י. קציר הדגנים חל באפריל והשטח שיתפנה ייווצר בחלקו (כ־6 דונם) מכלוא סורגום $\times$ עשב סודא־ני (וידאן). מספוא זה זורעים באפריל והקציר הראשון חל בסוף מאי; שטח זה יניב כ־4³ יבולים, שאר השטח ייווצר תירס, בזמנים שונים, והוא יספק את מנת המספוא הגס עד נובמבר, ואז — לכל עונת החורף יואבס תחמיץ הדגנים. לדעתו של המדריך, תכנית גידולים כזו תספק את מנת המספוא הגס במלואה ורק כ־600 ק"ג שחת ומעט קש יידרשו לאיוון המנה מבחינה דיאטטית. (י. ע. חלק על תכנית ההחמצה של יבול דגני חורף והביע את דעתו שמוטב להפוך את הדגן לשחת, כי מזון עסיסי בעונת החורף אפשר לספק בשפע מקליפות הדר, שזהו מספוא זול יחסית, והשחת שתוגש כתוספת לקליפות (בעונת החורף) תאזן יפה את מנת המספוא הגס מכמה וכמה בחינות. כן נזכר יותר לאחסן שחת, וחלוקתה לבהמות קלה יותר מאשר חלוקת התחמיץ).

התכנית של המדריך למספוא, הוצעה כבר ל־5 משקים בכפר־ידידה והתחילו בביצועה. על כל פנים, אין זה קל להשתכנע שיבולי המספוא משטח של 18 דונם לעדר גדול עשויים למלא תפקיד נכבד בצימצום ההוצאה במזומנים לאספקה ליחידת עדר בת 12-15 חולבות ובני־הבקר הנלווים.

יחידות מזון משטחי השלחין, מהגידולים: רודס־אספסת, תלתן, סלק, ש"ש־בקיה, כרוב מספוא, זון ותירס. החלק המכריע של האספקה בא מחלקת רודס־אספסת ומהסלק. משטחי השלחין האלה סופקו גם 2400 ק"ג שחת. תפריט המזון בתשכ"ז צורף כדלקמן:

מתוצרת המשק:	
מספוא ירוק ועסיסי	19,000 יח"מ
שחת	3,900 יח"מ
מספוא קנוי:	
שחת אספסת	2,000 יח"מ
קליפות הדר	1,000 יח"מ
מזון מרוכז (בכלל זה סחיט)	58,100 יח"מ
סה"כ	84,000 יח"מ

לפי הפירוט הנ"ל יוצא שחלקו של המספוא המשקי בתפריט הכולל היה סביב 27% ושאר 73 האחוזים נתמלאו ממספוא קנוי.

לאמיתו של דבר הצליח אותו בעל המשק לייצר כמות גדולה יותר של מספוא, ובס"ה הוא אסף מחלקות שלחין ומאדמת הבעל 31,400 יחידות מזון; מזה — 5800 יח"מ בצורת שחת והשאר — מספוא ירוק ועסיסי. מהיבול הכולל הופרשו 8500 יח"מ לעדר הצאן, המוחזק באותו משק והשאר — 22,900 יח"מ לעדר הבקר.

בעל המשק הזה ערך גם חשבון הוצאות הייצור למספוא המשקי והגיע לסיכום שההוצאה במזומנים ליחידת מזון הסתכמה ב־21 אגורה בקירוב. הסעיפים הנכבדים בהוצאות אלה היו: הטרקטורים השכורים, מים, דשנים כימיים וחר־עים. במחיר הממוצע הנ"ל ליחידת מזון כלולות גם יחידות המזון מהשחת שיוצרה במשק.

כאמור, בעל המשק הזה השקיע יומה ומאמץ מאקסימאליים בהספקת מספוא מתוצרת המשק, אולם לגבי רובם של משקי הכפר הזה, אפשרויות ייצור המספוא הן מוגבלות יותר; כך, למשל, ברבים מהמשקים תפוסים 12 עד 20 דונם על־ידי מטע הפרדס וממילא מצטמצם השטח למס־פוא. מתוך בירור המצב במרבית המשקים מתקבל הרושם שלרשות ייצור המספוא במשקי הבוקרים עצמם יעמדו בס"ה כ־18 דונם אדמת שלחין.

לעתידו של הענף ובעיות הריווחיות

כאמור, תהליך השתרשות והתבססות הענף טרם נסתיים, ואין לבוא מראש כחה מתיישבים יקיימוהו ומה יהיה היקף יחידת העדר, שתגלה כתואמת את תנאי הכפר הזה. ייתכן שרק מעטים יגדילו את מספר החולבות עד ל-20 ראש וישאבו את עיקר פרנסתם ממשק החלב. לעומת זה יסתפקו וודאי רובם בעדר חולבות של 10-12 פרות ויבססו את קיומם על ענפים נוספים (הפרדס, הלול ואולי גם ירקות). הדבר תלוי גם בכוחות העבודה בכל משק ומשק. אין ספק שמספר הבוקרים בכפרידידיה עוד יקטן, וזה יהיה לטובת הנהגרים, הנאמנים לענף, כיוון שמיכסות השיווק שלהם יוגדלו. מיכסות השיווק נקבעו לכל בעל עדר בהתאם לייצור בשנה שקדמה ל"גזירת" המיכסות, ואין להניח שיש סיכוי כלשהו לקיים את הענף במינימום של ריווחיות ברמות ייצור נמוכות. אף במיכסות שיווק של 70 אלף ליטר למשק לא קל יהיה לזכות בראנטאביליות נאותה, בידוענו שחלקה של האספקה הקנויה מהחוץ הולך וגדל (עלול להגיע ל-75%-80%), התמורה עבור החלב מופחתת בעקב הוצאות הריכוז וההוצאות המשוריינות (ביטוח, עזרה וואטארנארית, הזרעות, חיסונים וכו') וכן מיסים, ריבית, קרנות והשקעות שונות מהווים עול כספי קשה למדי; מוטב איפוא ש"ההוצאות הכלליות" שבמושב, המתקרבות ל-500 ל"י לחודש לכל בעל משק, יכוסו ע"י ענפים אחדים ולא ע"י ענף החלב בלבד. דבר אחד, על כל פנים ברור: מי שירצה לבסס את עיקר פרנסתו על הרפת, עליו לדעת להחזיק יפה בידו את "העופרין", לגלות עירנות מבחינה מסחרית ולהקפיד על מימשק חסכני ככל האפשר.

עידוד רב בכל הנוגע לעתידו של הענף בכפר ידידיה שאבנו מהעובדה שהדור הצעיר בכפר הזה, בניהם של ראשוני המתיישבים, נרתמים יפה לענף משק החלב ומוכנים לשאת בעול הזה. יש סברה שגם במשקים, בהם חוסל הענף, מופיעים בנים הרוצים בכינונו מחדש, אולם... גזירת המיכסות מונעת הגשמת יזמה זו. מתהלכות "שמועות" שצריכת החלב גדלה

ההזנה למעשה

במשקים שביקרנו, שאלנו גם על שיטות ההזנה למעשה כיום, בתנאי המימשק הקיימים. נוכחנו שאין שיטה אחת ואחידה נקוטה ע"י כולם וכל אחד נוהג לפי שיקול דעתו הפרטית. כך, למשל, נוהגים אחדים לצמצם את מנת ה"הכנה" בתקופת היובש עד 4-3 ק"ג מ"מ, וישנם אחרים שמגדילים מנת המ"מ עד ל-8 ק"ג. וואריאציות שונות בכמויות המ"מ מופיעות גם בהזנת פרות החלב בתקופת השיא של ההנקה — יש הממעט במ"מ ויש המרבה, אם כי רובם אישרו שתנובות השיא היומיות אינן עולות ברוב המקרים על 28-30 ליטר. אותה רב-גוניות בשימוש במ"מ התבלטה בהזנת עגלות ועגלי המרבק. מן הראוי לציין שבאחד המשקים נוהגים להזין את העגלים עד לגיל של 8-9 חודשים ב-3 ק"ג מ"מ ושחת, ורק מגיל זה ואילך מגדילים את מנת המ"מ ל-7 ק"ג; נוכחו באותו משק שגם בשיטת הזנה זו מגיעים העגלים למשקל גוף של 500 ק"ג בערך בגיל של 13-14 חודש.

ההתעברות ומצב הבריאות

לא ניתנה לנו הפעם האפשרות לרכז נתונים על ההתעברות, אולם מהשיחות עם מתיישבים אחדים התרשמנו שברוב המשקים המצב הוא פחות או יותר תקין ורק במשק אחד שביקרנו נאלצו להוציא מספר בהמות לבשר מחמת אי התעברות. עצם העובדה ששיעור הפרות ה"זקנות" הוא גדול באופן יחסי מוכיח שאין קשיים מיוחדים בפוריות. מצב דומה שורר במחלות עטין והרושם הוא שאין זו בעיה חמורה ברוב המשקים. בעזרתו של ד"ר זיו משתדל בעל משק אחד להתגבר על צרה זו, ואין לציין יציאת פרות בשיעורים ניכרים מחמת מחלות העטין.

כמעט "פה אחד" ניתנה תשובה על שאלתנו בדבר תמותת וולדות בלידה ובגיל היינקות. מקרים אלה הם נדירים ביותר ורובם אמרו שנוהגים לפקח על כל המלטה; כשנוכחים שתהליך הלידה הוא נורמאלי, אין מגישים כל עזרה שהיא ליולדת.

וייתכן שאפשר יהיה לתקן אי-אלו עיוותים בק-
ביעת המיכסות ביישובים מסויימים. מן הראוי
הוא שגם כפר ידידיה יוכנס ברשימת המקופ-
חים בכל הנוגע למיכסת השיווק, ותיקון המעוות
יפתח פתח לדור הצעיר לפתח את משק החלב
בהתאם לרצונו, יכולתו המקצועית וכוחותיו
הרעננים.

הננו מודים מאוד לח' פטר לנדסברג שהדריך
אותנו בסיור וסיפק לנו פרטים ונתונים מעניינים
על ענף הבקר בכפרו.

מ. יוספזון — י. עצמון